

KIS-807 – A-zivout lavar skiantoù an den

[Notenn e sigur ur studienn renet gant Yann Varc'h THOREL diwar ur pennad gant Abdelhamid KHOMSI¹ a-zivout ar strafuilhoù anaoudel en deskiñ]

(GE da YVT – 29-11-03)

Amjestr eo lavar skiantoù an den dre an arbenn-mañ : an devoùoù studiet ganto ne c'haller kaout meiz outo hep ober stad eus an dangorelezh. En eneb da skiantourion an alvez a rank lakaat an dangorelezh e-maez kont, e rank skiantour an den lakaat e penn kont an den en e bezh, eleze gant e zangorelezh ; ouzhpenn se, skiantour an den zo un den ivez, mont a ra war dachenn e studi evel den en e bezh, gant e zangorelezh dezhañ ivez. Evit bleniañ e lavar e c'hell skiantour an alvez fiziout war ar boelloniezh jedoniell. Estreget poell avat zo en den ha skiantour an den a rank goulenn amoug kemeziou estreget ar Boelloniezh. An arroud gant STERNBERG² a 'c'h eus diskouezet din zo azonus eus lavar skiantourion an den ; ul lavar neuennus eo, oc'h araezañ dre leterc'hadoù, nesoc'h da arz ar skrivagner eget da zikted ar fizikour. Ar skrivagner, ya, unan avat emouestlet da rikted devezout ar prederour.

Boas omp d'ober *gouezoniezh* eus ar skiantoù jedoniekadus, skiantoù an alvez pergen, ha da astenn ar c'hemeradur-se d'ar c'henderadoù *gouezoniell*, *gouiziel*. Dre se e tremenomp hebiou d'an aters bac'h : ha skiantoù an den zo gwir skiantoù ? Skiantoù int adalek ma ren warno rikted an devezout ; hogen n'int ket skiantoù a rumm gant ar Fizik, n'int ket jedoniekadus, ac'hoel en doare ma 'z eo jedoniekadus ar Fizik. Skiantourion an den koulskoude, en 19t hag en 20t kantved, a glaskas diorren o

¹ Abdelhamid KHOMSI, "Les troubles cognitifs de la scolarité ou la galaxie Dys", in *Manuel de Psychologie pour l'enseignement*, Hachette Éducation, 1995 (sl. La-15, KIS-786, pp. 366-371 & KIS-787, pp. 376-382 ; La-16, KIS-803, pp. 165-168, KIS-806, pp. 190-196, KIS-808, pp. 209-213 & KIS-815, pp. 257-279).

² Sl. KIS-806, La-16, pp. 190-192.

diskiblezhioù diwar batrom ar Fizik. Un aspadenn eus an amzer-se eo ar prouadoù. O arverañ a reer evit priziañ ar barregezhioù skolel pe vicherel azave d'ur c'heidad yoc'hel. GOULD n'anavezan nemet dre ar meneg a ra KHOMSI anezhañ, met deurus eo titl e levr³ : ar veizegezh zo ur c'heal a skiant voutin a glasker ober anezhañ ur ventenn a "Vredfizik", eleze ur braster kementadus. Talvoudus eo marteze ar *rannad reiz* evel gwehentad divrazañ, met n'eo nemet un anaoudegezh diwar c'horre. Dezhi an *neuz* hep mui a hennad jedoniell : mar degemerer evit ar verb *muzuliañ* ar ster en deus e bommoù e-giz "muzuliañ ur pouez", ez eo dre leterc'had hepken e c'haller lavarout "muzuliañ ar veizegezh". Ar fizikour a ra gant *mentennoù*, eleze gant hennadoù derc'hennadus dre niveroù a zo muzul devoudoù ergorel ; ar *pouez* da skouer a zespizer dre an atalad MLT^{-2} a zo pep elfenn anezhañ arouez ur ventenn ergorel, an tolz, ar regenn, an amzer⁴ ; ar bredour, diouzh e du, a arver *arventennoù*, eleze hennadoù derc'hennadus dre niveroù a gemerer *dre gendiviz* evel ar muzul eus devoudoù dangorel savelet a du 'rall gant ar skiant voutin. Displegañ a ran. War ar pemdez e reer anv eus un den meizek, e lavaromp ez eo Paol meizekoc'h eget Per ha, dre fent, e roer un notenn war ugent da veizegezh an eil hag egile. Ar bredour a glask, ent sirius eñ, reiñ notennoù ivez ; o vezañ ma ne c'haller ket pouezañ ar veizegezh war eeun evel ma pouezer mein pe dour, e tibab arverkoù, arventennoù, da skouer niver ar stlennadoù ez eo ar gouzrec'h barrek da zezalc'h, pe kemplezhded ar jedadurioù ez eo barrek da efediñ, pe c'hoazh derez ar goubarañ ez eo barrek da ziraez... Ar prouadoù a ro ur mennoz eus barregezh ur gouzrec'h da zezalc'h stlennadoù, da efediñ jedadurioù, da ziraez un derez goubarañ ; bodañ a reer an disoc'hoù, a-wechoù dre sammañ an notennoù roet da bep doare barregezh, evit degouezhout gant "muzul" ar veizegezh. Lakaat a ran *muzul* etre daouskilfoù ; daouskilfoù a ve da lakaat ouzh un darn vras eus an termennoù arveret gant ar vredourion ha da gentañ ouzh an termen *meizegezh* e unan. En notenn usveneget⁵, ez arheber penaos ez eus bet kemeret ur ger eus ar yezh voutin, evel *pouez*, evit arouezañ ur meizad skiantel, hemañ soliet e daou zoare : en un doare eeun, war ar muzul jedoniell eus devoudoù ergorel (ar maen o pouezañ e 'm dorn a droan e bouez en ur werzhad niverel dre arverañ

³ J. S. GOULD, *La mal-mesure de l'homme : l'intelligence sous la toise des savants*, Ramsay, Paris, 1983.

⁴ Sl. KIS-110, La-06, pp. 43-56, pp. 46, 55 pergen.

⁵ Sl. KIS-110, *ibid.*, pp. 43-44.

ur ventel) ; en un doare ameeun, war ar c'heñverioù, jedoniel bepred, etrezañ ha meizadoù all soliet eveltañ hag oc'h amparañ gantañ ur reizhiad kempoell (meizad ar pouez a zespizer dre e geñver ouzh meizadoù an tolz, ar regenn, an amzer, soliet o unan war ar muzul jedoniel eus devoudoù ergorel ha war o c'heñverioù gant meizadoù all ar reizhiad fizikel). Sellomp bremañ ouzh ar Vredoniezh. D'he sevel ez eus bet kemeret ivez gerioù eus ar yezh voutin, evel *meizegezh*, ha roet dezho ur staelad skiantel evel ma reer er Fizik ; hogen ne c'haller soliañ meizadoù eus ar seurt na war ar muzul jedoniel eus devoudoù ergorel, na war geñverioù jedoniel etrezo ha meizadoù all soliet ent ergorel oc'h amparañ ganto ur reizhiad kempoell. Er pennad end-eeun emhout o treiñ⁶, ez anzav KHOMSI e vez “ar prouadoù savet alies ent kantouziañ” — n'eo ket *alies* a zo da lavarout, met *atav* ha *dre ret*, o vezañ ma 'z int ar “muzul” eus devoudoù dangorel a vuker dezho dre leterc'hañ — evel ma tiskouez ervat a du 'rall STERNBERG.

An arhebad hir-se evit degouezhout gant un ali d'an droerion p'o deus d'ober ouzh skridoù skiantourion an den : taolent evezh bewech ma tegouezhont dirak termenoù amprestet diouzh skiantoù an alvez. Fur e kavan KHOMSI e-skoaz aozerion all a santer n'o deus ket dilezet an eorizh fizikour. Eñ a chom dre vras gant gerioù ar yezh voutin ; ar rebech d'ober dezhañ e ve kentoc'h kas re bell tech ar yezh voutin d'an amresisted ; e welet hon eus gant an arver a ra eus *identifier*⁷. Kemeromp un arroud eus e bennad :

“UTILISER DES TESTS. Compte tenu de cette grande difficulté, voire impossibilité, à définir l'intelligence (ce qui est pourtant indispensable pour identifier les dysfonctionnements scolaires, nous l'avons vu), la meilleure solution est, comme le souligne Grégoire⁸, d'utiliser des tests, souvent construits empiriquement et tout aussi souvent athéoriques, l'essentiel étant qu'ils permettent de décrire des différences individuelles. On peut alors estimer un *âge mental* ou calculer un *quotient intellectuel* (QI) et les comparer à ceux de l'ensemble de la population qui a permis d'étalonner l'épreuve. C'est donc le décalage entre les aptitudes que l'on déduit ou que l'on suppose à partir des résultats au test et le niveau réel observé dans un aspect particulier du développement qui permet de conclure à un trouble *spécifique*.”

⁶ Sl. n. 3 a-zioc'h.

⁷ Sl. KIS-806, *ibid.*, p. 192.

⁸ J. GRÉGOIRE, *Évaluer l'intelligence de l'enfant, échelle de Weschler pour les enfants*, Mardaga, Liège, 1992.

Pa skriv : “estimer l’*âge mental* ou calculer un *quotient intellectuel*”, e ra gant kemeradur amouiziel, anpoelloniel ar verboù *estimer*, *calculer*. E se, ez eo gwell treiñ ar re-mañ e brezhoneg ar pemdez, lakaomp *priziañ*, *jediñ* — pezh a rez evit hemañ diwezhañ ; treiñ *estimer* dre *arlakaat* n’eo ket faziiek : hag eñ bet arveret betek henn en ur c’hemeradur gouiziel, e c’haller diawelout evit *arlakaat* ur remzad e yezh ar pemdez ; koulskoude pa bleder gant ur skiant amouiziel evel ar Vredoniezh ez eo furoc’h na zegas re a dermenoù gouiziel. Heñvel dra, er bomm “*les aptitudes que l’on déduit ou que l’on suppose*”, ez arver KHOMSI ar verb *déduire* en e gemeradur laosk, anpoelloniel ; treiñ a rez dre *dezastum*, gant gwir abeg ; pa droez avat *supposer* dre *tebiñ*, ez ez re bell : gwell derc’hel *tebiñ* evit ar Boelloniezh, ar Jedoniezh pe ar C’hramadeg ; amañ e ve a-walc’h gant *martezeañ* (pe, d’ar muiañ, *goulakaat* peogwir ez arverer bremañ ar verb-se er yezh voutin). Moarvat ez eus bevennoù da frankiz an troer ha ne c’hell ket kempenn betek re ar frazennoù orin ; en degouezh evelkent, e hañval an div lavarenn “*que l’on déduit*”, “*que l’on suppose*” bezañ gourleizhat ; a-walc’h e vije gant *déceler*, *mettre en évidence*, e brezhoneg : *digelañ*, *dinoiñ*, *lakaat war wel* (ar martezeadoù n’o devez ket o lec’h en un dezastumad : keit ma vartezeer e tleer kas an imbourc’h pelloc’h, betek un disoc’h diarvar).

Rust on ouzh ar vredourion, ouzh reoù anezho da nebeutañ. Fellout a ra din hepken merkañ an andiorreet eo o lavar dre berzh an andespizet ez eo divoud o imbourc’h. Evel a lavaran dit a-zioc’h, eo dinodet ar Vredoniezh e skeud an Alvezoniezh ha klasket ez eus bet he diorren evel ur Fizik nevez (amkan kentañ FREUD⁹). Daoust m’o deus ar vredoniourion anzavet ne zere ket an hentennouriezh alvezel ouzh o diskiblezh, e talc’h imbourc’herion ’zo, ar vredourion pergen, da arverañ termenoù amprestet diouzh an Alvezoniezh a zistroont diouzh o ster, hep gouzout dezho alies. KHOMSI pe STERNBERG a ro testenioù mat eus saviad ar Vredoniezh : a dra sur e kaver ganto al lavar a vez o ren en o metoù, nemet ne vankont ket a lakaat a-wel diwar vont gwanderioù o diskiblezh, na pa ve dre venegiñ an dizemglevioù a zo etre an aozerion. Krediñ a ran avat bezañ diskleriet dit un durc’hadur evit da labour treiñ : bezañ resis moarvat, dre zaveiñ d’an dra lavaret kentoc’h eget d’al lavar e unan, ha tremen ar muiañ gwellañ gant gerioù ar yezh voutin (pe ar yezh lennegel, pezh a zo heñvel, pa ’z eo ar yezh lennegel a zo deuet ganimp da yezh ar pemdez).

⁹ Sl. GBLF. ¶¶ 407, 975, 976 pergen.

(GE da YVT – 02 03 04)

An diaester pennañ evidomp pa droomp un destenn galvezel, dreist-holl pa denn da skiantoù an den, eo adober al lammoù a zo disoc'het gant al lavar skiantel er yezhoù all, e galleg pergen. E galleg e voe ul lamm kentañ eus galleg lennegel ar 17^t kantved da yezh skiantel kentañ an *Encyclopédie*, a c'hoarvezas a ziskoultrañ ar gerioù diouzh o holl gemeradurioù nemet unan war-benn kaout termenou resis : ur ger—ur ster¹⁰; ouzhpenn se, e voe krouet termenou nevez dezho ur c'hemeradur resis hag unan hepken, da skouer *oxygène* (1783), *hydrogène* (1787); hanc'herioù ar re-mañ, oc'h aroueziñ ergeñverenoù loet e-maez diraez ar merzhout, a yeas da bimpatrom an termenou skiantel ; derou e voent da jedoniekadur al lavar gouiziel. Ne voe koulz lavarout kudenn yezhel ebet gant lavar an Alvezoniez (Fizik, Kimiezh, h.a.) pa gav al lavar-se e furm dave er Jedoniezh (ne vern ket ma rafed gant an termenou *masse*, *tolz* pe all, o vezañ ma 'z eo *M* an arouez nemeti, an "anvad" gwirion e lavar ar Fizik). Gant skiantoù an den e teraouas an diaesterioù, rak ganto e vez lodek an arouez er pezh a zo arouezet ganti : an arouez a ro d'an arouezed poell e vezoud ; gant gerioù all : emañ al lavar e-barzh ar pezh a zeskriv (barner ha barned eo war un dro) ; dre se e tenn lavar skiantoù an den da vezañ lavar dibarek pep aozer (ar *veizegezh* zo dezhi kement a zespizadurioù hag a zespizerion). Seurt gwanou : dic'hallusted da ergorelaat, distabilder en devezout, a ro da gompren ar mesk a stader er yezhoù. E skiantoù an den, onestiz ar skiantour a zalc'h al lec'h he deus an ergoregezh e skiantoù an alvez : stourm kentañ skiantourion an den zo ur stourm pemdeziek ouzh touelloù o yezh (o vezañ ma kemer perzh al lavar e saveladur an devoudoù studiet, ha ma 'z eo ar re-mañ ergorennoù devezout, e vez e dibenn dezrann gwiried an erganadoù skiantel e dalc'h soliusted termenou o dezgeriadur). Alese, evit distreiñ da 'z troidigezh, e teu un darn vat eus an traoù a 'c'h eus kavet a-dreuz da 'z hent, rak alies e oa pell kemeradur ar gerioù gallek a 'z poa da dreiñ diouzh ar c'hemeradurioù a anavezes dezho, alies ivez siwazh n'en deus ket KHOMSI kemeret ar boan da zibab an termenou kevazasañ hag e rikl el laoskentez (kv. an arverioù ankewer niverus a ra eus *identifier*¹¹). Dav oa dit addezevout ar frazennoù, hag un embregadenn amjestr kenan e oa...

¹⁰ War se, sl. La-06, pp. 43-44.

¹¹ Reiñ a ra d'ar verb-mañ, ouzhpenn ar c'hemeradurioù boas "hevelebiñ" ha "hennadiñ", ar sterioù "anavezout", "dinoiñ", "deznaouiñ", "daznaout", "diournat"...

Evel pep yezh, e rank ar brezhoneg skiantel chom diazezet er yezh lennegel ha loc'hañ diwar ar pezh a zo diazezet mat er yezh lennegel. Ar chañs hon eus da gaout ur yezh lennegel savet mat, stabil ha pinvidik a-walc'h — he furm diwezhañ, ar gwalarneg, zo aet da sol da gement prezeg resis bet kenderc'het abaoe pemont vloaz. War zigarez ebet n'hon eus da zirenkañ an diazez-se d'hon lavar : ar gwalarneg zo kraoñell hon c'henyezh. Mar bez ouzhpennet gerioù d'ar yezh lennegel evit diorren al lavar skiantel ha kalvezel, ne c'hell bezañ nemet dre abegoù o tennañ d'an devezout ha n'eo ket gant ar mennoz da adober ar genyezh war ziazezoù all, henyezhel pe deodyezhel. O lavarout se e soñjan e skridoù skiantel brezhonek 'zo, sanket enno stummoù henaek pe deodyezhek, deurus moarvat evit ur c'heltiegour, met n'o deus ket o lec'h eno. Preder al lenner e vez klask an danvez skiantel displeget gant ar skrid, n'eo ket furchal er *Geriadur istorel* pe er parlantoù davit troiennoù digunvez degaset hep gounid evit an devezout.